

Παναγιώτης Θανάσας

Carl Schmitt: ένας επίκαιρος Ρομαντικός

«Χρησιμοποιώ μία μέθοδο χαρακτηριστική για μένα: αφήνω τα φαινόμενα να με πλησιάσουν, τα περιμένω, και στοχάζομαι ούτως ειπείν μέσα από το υλικό τους, όχι μέσω προκατασκευασμένων κατηγοριών.» Τα λόγια αυτά του Carl Schmitt, δημοσιευμένα το 1970, αποκαλύπτουν τα αίτια της γοητείας που άσκησε και ασκεί η σκέψη του – αλλά και τα όριά της. Ο λόγος του δεν παύει να μας εκπλήσσει με την αμεσότητα και τη διεισδυτικότητά των διαγνώσεών του, με την πυκνότητα του ύφους του και με την ικανότητά του να ανατέμνει το πολιτικό πεδίο φέρνοντας στο φως αθέατες πλευρές του. Η ίδια αυτή αμεσότητα, η απουσία «προκατασκευασμένων κατηγοριών», αποδεικνύεται συγχρόνως ο μεγαλύτερος εχθρός της θεωρητικής στερεότητας του έργου του.

Ας διευκρινίσουμε εξ αρχής ότι ο Schmitt που μας ενδιαφέρει είναι εκείνος της περιόδου που οριοθετείται από τα έργα του *Πολιτική Θεολογία* (1922) και *Νομιμότητα και Νομιμοποίηση* (1932). Η προσχώρησή του το 1933 στο εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα τον μετατρέπει από νομικό και πολιτικό στοχαστή σε επιφυλλιδογράφο του Ράιχ, ενώ και μετά τη διακοπή της ενεργού πολιτικής του ανάμιξης, το 1936, το ενδιαφέρον του επικεντρώνεται σε αμφίβολης σημασίας μελέτες διεθνούς δικαίου και φιλοσοφίας της ιστορίας, οι οποίες συχνά διακόπτονται από ένα χυδαίο αντισημιτικό παραλήρημα.

Κύρια επιδίωξη της παραγωγικής περιόδου του Carl Schmitt, όπως δηλώνεται και με τον τίτλο του σημαντικότερου έργου του, είναι η σύλληψη της *Έννοιας του Πολιτικού* (1927). Η χρήση του ουσιαστικοποιημένου επιθέτου «το Πολιτικό» (das Politische) δεν είναι τυχαία: σχετίζεται με την ακράδαντη πεποίθηση του Schmitt ότι το πολιτικό πεδίο δεν αποτελεί έναν χωριστό, σαφώς οριοθετημένο χώρο ανθρώπινης Πράξεως, ούτε έχει δικά του, ιδιαίτερα αντικείμενα αναφοράς. Αναδύεται μέσα από κάθε αντίθεση (θρησκευτική, πολιτισμική, οικονομική, εθνική, ηθική), όταν αυτή ενταθεί τόσο ώστε να οδηγήσει σε συσσωματώσεις με βάση τη σαφή διάκριση φίλων και εχθρών. Η αυτονομία του Πολιτικού διασφαλίζεται αποκλειστικά χάρη σε ένα ιδιαίτερο «κριτήριο»: στη «διάκριση Φίλου και Εχθρού», η οποία δηλώνει τον «έσχατο βαθμό έντασης μιας ένωσης ή ενός χωρισμού, μιας σύζευξης ή διάζευξης». Ο Εχθρός δεν είναι κατ' ανάγκην ηθικά κακός, αισθητικά άσχημος ή κάποιος οικονομικός αντίπαλος, αλλά κάτι «υπαρξιακά διαφορετικό και Ξένο». Η ετερότητά του μπορεί να λάβει τη μορφή «άρνησης του δικού μου τρόπου ύπαρξης», οπότε η Εχθρότητα μας θέτει ενώπιον της «πραγματικής δυνατότητας φυσικής θανάτωσης».

Το Πολιτικό ενυπάρχει εν δυνάμει παντού και καθίσταται ενεργό κάθε φορά που μια οποιαδήποτε αντίθεση γίνεται τόσο έντονη ώστε να λάβει χαρακτηριστικά αντίθεσης Φίλου-Εχθρού. Η αντίθεση αυτή περιγράφεται από τον Schmitt στην πρωτογενή (και πρωτόγονη) μορφή της, χωρίς καμία αναφορά στην πολιτική λειτουργία των θεσμών και στη διαμεσολάβηση που αυτοί παρέχουν σε πολιτικές επιδιώξεις και προτάγματα.

Προσπαθώντας εκ των υστέρων να απαντήσει στη μομφή ότι έδωσε προβάδισμα στην έννοια του Εχθρού, ο Schmitt επικαλέσθηκε την «προέλευση κάθε έννοιας του δικαίου με διαλεκτική αναγκαιότητα μέσα από την άρνηση». Αυτή η οιονεί εγγελιανή επίκληση αποτελεί ωστόσο δείγμα θεωρητικής σύγχυσης, καθώς οι αντιθετικές σχέσεις νοηματοδοτούν μεν τις έννοιες στο πλαίσιο της θεωρητικής ανάλυσης, χωρίς όμως να είναι απαραίτητο να συνυπάρχουν στην εμπράγματη συγκρότηση της κοινωνικής πραγματικότητας. Η έννοια της κλοπής, για παράδειγμα, προϋποθέτει την έννοια της ιδιοκτησίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι στην πραγματικότητα η ιδιοκτησία είναι αδύνατη χωρίς την κλοπή.

Η σύλληψη του Πολιτικού από τον Schmitt είναι κατεξοχήν αντι-αριστοτελική. Η πολιτική Φιλία δεν αναπτύσσεται στη βάση ενός κοινού Αγαθού, αλλά με αναφορά σε μια ακατάλυτη Εχθρότητα, ενώ καθορίζεται από την κατάσταση και τα χαρακτηριστικά του αντιπάλου. Αυτή η έννοια του Πολιτικού φαίνεται τελικά να αφορά κυρίως σε σχέσεις εξωτερικής πολιτικής. Στο εσωτερικό, το Κράτος οφείλει να διασφαλίζει την ύπαρξη μιας αδιατάρακτης πολιτικής ενότητας, να αποτρέπει με κάθε μέσο την εξέλιξη οποιασδήποτε αντίθεσης σε αντίθεση Εχθρού-Φίλου και τη συνακόλουθη διεξαγωγή εμφυλίου πολέμου – να μην επιτρέπει δηλαδή τη μετατροπή της διαρκώς υποφώσκουσας *δυνατότητας* για αυθεντική πολιτική δράση σε *πραγματικότητα*.

*

Η σκέψη του Schmitt θα μπορούσε να τεθεί στο περιθώριο ως έκφραση ενός παρωχημένου συντηρητισμού, που μέσα στο χάος της δημοκρατίας της Βαϊμάρης αναπολούσε τη σιγουριά και την ασφάλεια αυταρχικών καθεστώτων του παρελθόντος. Κατά έναν περιέργο τρόπο, ωστόσο, όσο κι αν τρέφεται από το παρελθόν, η σκέψη του Schmitt φαίνεται ότι αφορά και στο παρόν του Πολιτικού – ειδικά στο παρόν της περιώνυμης «παγκοσμιοποίησης» και της απαξίωσης κάθε πολιτικού σχεδιασμού, όταν «τίποτε δεν είναι πιο μοντέρνο από τον αγώνα ενάντια στο Πολιτικό». Ο Schmitt δεν παραλείπει να διαγνώσει τον βαθιά πολιτικό χαρακτήρα της «αποπολιτικοποίησης» που επαγγέλλεται ο φιλελευθερισμός και που συνίσταται σε μια προϊούσα ώσμωση Κράτους και Κοινωνίας, με αποτέλεσμα την εξάλειψη κάθε «ουδέτερου πεδίου» και την άνευ όρων παράδοση του Κράτους στις πιέσεις των κοινωνικών «εταίρων». Εμφανίζεται ωστόσο απρόθυμος να εντάξει αυτή την εξέλιξη στην ιστορική της διάσταση, προτιμώντας να στραφεί συλλήβδην εναντίον του κοινοβουλευτισμού και του φιλελεύθερου αντιπροσωπευτικού συστήματος. Η εμμονή σε μια «αντίθεση κοινοβουλευτισμού και δημοκρατίας» βρίσκεται στον πυρήνα της πολιτικής σκέψης του Schmitt. Η αντίληψή του για την δημοκρατία, μέσα από μια παρερμηνεία της ρουσσωικής *volonté générale*, συγκλίνει προς ένα απόλυτα ομογενοποιημένο πολιτικό σώμα, προς μια «ταυτότητα αρχόντων και αρχομένων» που δεν

έχει ανάγκη και δεν επιτρέπει την παρεμβολή ενώσεων, κομμάτων και οργανώσεων εκπροσώπησης συμφερόντων. Το ενδεχόμενο μιας *έντασης ή αντίθεσης* μεταξύ της δημοκρατικής λαϊκής βούλησης και της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης της ερμηνεύεται ως *εγγενής αντίφαση* μεταξύ των δύο εννοιών, οι οποίες εμφανίζονται ως ασυμβίβαστες.

Σε έναν ιδιότυπο ρόλο «κριτικού της ιδεολογίας», ο Schmitt αποκαλύπτει ότι τα ιδεώδη της δημοσιότητας και του διαλόγου, που καλούνται να νομιμοποιήσουν τα σύγχρονα κοινοβουλευτικά πολιτεύματα, αποτελούν ιδεολογήματα που συγκαλύπτουν την υπαγόρευση των αποφάσεων από παρασκηνιακά κέντρα οικονομικής εξουσίας. Στο ρομαντικό ιδεώδες του «αιωνίου διαλόγου» ως στοιχείου νομιμοποίησης του κοινοβουλευτισμού, ο Schmitt δεν έχει ωστόσο να αντιτάξει παρά ένα άλλο ρομαντικό ιδεώδες: εκείνο της «απόφασης». Σε αντίθεση με την πίστη του νομικού θετικισμού στην ικανότητα μιας οιονεί αυτόματης παραγωγής αποφάσεων στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου νομικού συστήματος, ο Schmitt διακηρύσσει ότι «η απόφαση γεννιέται κανονιστικά εκ του Μηδενός»: δεν αποτελεί απλή εξειδίκευση γενικών κανόνων, αλλά εμπεριέχει πάντοτε ένα δημιουργικό βουλευσιακό στοιχείο που καλείται να γεφυρώσει την απόσταση γενικού κανόνα και ειδικής περίπτωσης.

Αυτή η περιγραφή της απόφασης τείνει πάντως να παραβλέψει τους ιστορικούς, κοινωνικούς και μεθοδολογικούς όρους παραγωγής της. Εξίσου προϊόν αφαίρεσης αποτελεί και η αποδέσμευση της πολιτικής και νομικής έννοιας της κυριαρχίας από κάθε κανονιστικότητα και από κάθε εξάρτηση προς δεδομένους συσχετισμούς δυνάμεων. Όπως ο πόλεμος ως εξαιρετικό σημείο προσανατολισμού της σχέσης Φίλου-Εχθρού αποκαλύπτει τον πυρήνα του Πολιτικού, έτσι και η εξαίρεση της κατάστασης έκτακτης ανάγκης τοποθετείται στο κέντρο της νομικής πραγματικότητας και αποκαλύπτει την ουσία της απόλυτης κυριαρχίας: «κυρίαρχος είναι όποιος αποφασίζει για την κατάσταση έκτακτης ανάγκης». Μήπως όμως αυτός ο ορισμός της κυριαρχίας είναι υπερβολικά στενός, αλλά και προορισμένος να επιτελέσει μια λειτουργία συντηρητική της υπάρχουσας έννομης τάξης; Μήπως κυρίαρχος είναι όχι αυτός που αποφασίζει για την κατάσταση έκτακτης ανάγκης, αλλά αυτός που *εξέρχεται νικητής* μέσα από μια τέτοια (επαναστατική ή εμφυλιακή) κατάσταση;

*

Το ερώτημα γιατί τελικά να μας ενδιαφέρει ο ιδιόρρυθμος αυτός στοχαστής επιδέχεται μια απλή απάντηση: μας ενδιαφέρει λόγω της *δομικής απαισιοδοξίας* που διαπερνά το σύνολο της σκέψης του, υπενθυμίζοντας: Πρώτον, ότι ένα «τέλος της εποχής των κρατών» και μια απαξίωση της πολιτικής συνεπάγονται συγχρόνως το τέλος της δυνατότητας λήψης θεμελιωδών αποφάσεων για τον τρόπο οργάνωσης και συγκρότησης της πολιτικής ζωής. Δεύτερον, ότι η ομαλότητα είναι μεν ο κανόνας, όχι όμως και η μοναδική δυνατή

πραγματικότητα πολιτικής συμβίωσης (όπως σημειώνει ο επίγονός του Παναγιώτης Κονδύλης, «κάτω από την κρούστα κάθε “ομαλότητας”, ακόμη και της “δημοκρατικής”, σιγοκαίνε ή κοχλάζουν δυνάμεις στοιχειακές, που κάποτε εκρήγνυνται καταπίνοντας όσους επαίρονταν για τον “ρεαλισμό” τους»). Τρίτον, ότι τα σύγχρονα κηρύγματα αισιοδοξίας και προόδου παραβλέπουν την ανθρωπολογική προκείμενη που θέλει τον άνθρωπο όχι «φύσει αγαθό», αλλά «φύσει κακό» – μια θέση που κατά τον Schmitt συμμερίζονται όλες οι «γνήσιες πολιτικές θεωρίες».

Η υπομνηστική αυτή συνεισφορά δεν επαρκεί για να συγκροτήσει ένα ολοκληρωμένο θεωρητικό σύστημα. Ο λόγος του Schmitt παραμένει επαγγελματικός και όχι θεωρητικός, μερικός και συγχρόνως απρόθυμος να αναγνωρίσει την πρισματικότητα του. Ο Schmitt υπήρξε ένας αθεράπευτος ρομαντικός που προσεγγίζει την πραγματικότητα δια των συναισθημάτων και αναζητεί στην ύπαρξη του Εχθρού την εγγύηση υπαρξιακού ζήλου και αφοσίωσης. Αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση διανοουμένου που απεχθάνεται την αστική ομαλότητα και κανονικότητα και λατρεύει το ξεχωριστό και την εξαίρεση. Μήπως όμως και ο Walter Benjamin δεν έκανε κάτι παρόμοιο, όταν (στην *Κριτική της Βίας*) αναζητούσε την ουσία του Πολιτικού στην οριακή, εξαιρετική περίπτωση της «γενικής απεργίας»;

Δημοσιεύθηκε στον *Πολίτη*, τχ. 88 (Μάιος 2001), σ. 29-31.